

บทที่ 3

สภาพทั่วไป สภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ศึกษา

3.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

3.1.1 ประวัติศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม

บ้านพระบาทห้วยต้ม ในอดีตนั้นไม่ได้เป็นหมู่บ้าน แต่เป็นลักษณะของอาศรม ขึ้นกับหมู่ที่ 1 บ้านนาเลียง โดยมี ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา จำพรรษาอยู่ที่อาศรม ช่วงที่ออกพรรษาท่านครูบาได้เดินธุดงค์ไปสอนพุทธศาสนาแก่ชาวไทยภูเขาตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งในเขตจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน และจังหวัดตาก ทำให้เป็นที่รู้จักและเลื่อมใสศรัทธาของชาวไทยภูเขา จนกระทั่งปี 2513 ได้มีการอพยพมาอยู่ใกล้บริเวณวัดพระบาทห้วยต้มเป็นจำนวนมากประมาณ 1,200 ครอบครัว เพื่อที่จะปฏิบัติธรรมและนับถือศาสนาพุทธ ใ้หัวพระสวดมนต์ ถือศีลเจริญรอยตามคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา

บ้านพระบาทห้วยต้ม ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น ทุกวันพระจะทำบุญตักบาตร หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้ว จะมีประเพณีทำบุญข้าวใหม่ ประมาณเดือนมกราคม การแสดงทางวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ได้แก่ การวิ่งขาหยั่ง การฟ้อนดาบ การเป่าเขาควาง มวยมะโน การเล่นดนตรีพื้นบ้าน และการฟ้อนสาวไหม ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงอนุรักษ์ไว้คือ การทำเครื่องเงินที่ใช้วัสดุดิบเป็นเงินแท้ 100% มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่ากะเหรี่ยง การทอผ้าพื้นบ้านโดยใช้กี่กระตุก ใช้วัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นย้อมสี มีลวดลายโบราณ งานหัตถกรรมจักสานจากไม้ไผ่ที่ทำด้วยมือ รูปทรงสวยงาม เช่น ตะกร้าใส่เสื้อผ้า ตะกร้าใส่ผัก ตะกร้าบรรจุขวดไวน์ กรอบรูปจากไม้ไผ่ การใช้กะลามะพร้าวทำเป็นสร้อย มีหลากหลายรูปแบบ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ โคมไฟฟ้า นอกจากนี้ ยังมีการทำเครื่องมือทางการเกษตร เช่น มีด จอบ เสียม คราด ฯลฯ

ปี 2521 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรหมู่บ้านพระบาทห้วยต้ม ทรงทอดพระเนตรเห็นสภาพพื้นที่ และชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรชาวเขา ทรงมีพระราชดำริว่า “หมู่บ้านแห่งนี้ประสบปัญหาขาดแคลนที่ทำกิน มีข้าวไม่พอบริโภคทุกปี ชาวบ้านเป็นโรคขาดอาหาร โดยเฉพาะเด็กเล็ก และชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ได้อพยพมาอยู่รวมกันเช่นนี้ เป็นผลดีในการลดการหักล้างทำลายป่า ลดพื้นที่ปลูกฝิ่นทางอ้อม จะได้ไม่ไปรับจ้างปลูกฝิ่นให้ชาวเขาอื่นอีก

ด้วย” ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้รับหมู่บ้านพระบาทห้วยต้ม และหมู่บ้านผาตาไ้ เป็นหมู่บ้านบริวารอยู่ภายใต้มูลนิธิโครงการหลวง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (เส้นทางสุขภาพ, 2553) งานพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคมของราษฎรในพื้นที่นี้ จึงเริ่มต้นขึ้นในชื่อของ “ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม” ในปี 2530 กรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดสรรงบประมาณสำหรับก่อสร้างอาคารสำนักงาน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม ณ ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน บนพื้นที่ 15 ไร่ การปฏิบัติงานภายในศูนย์ได้แบ่งพื้นที่ รับผิดชอบเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 13,200 ไร่ พื้นที่ป่าสาธารณะ 2,458 ไร่ ป่าอนุรักษ์ 2,606 ไร่ ปลูกป่าปรับปรุงสภาพนิเวศน์ 1,413 ไร่ ราษฎร 1,876 ครอบครัว (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม, 2553) มีพื้นที่รับผิดชอบที่ครอบคลุม 10 หมู่บ้านคือ

- 1) บ้านพระบาทห้วยต้ม หมู่ที่ 8 มีจำนวนครัวเรือน 276 ครัวเรือน
- 2) บ้านหนองปู หมู่ที่ 9 มีจำนวนครัวเรือน 290 ครัวเรือน
- 3) บ้านหนองบอน หมู่ที่ 11 มีจำนวนครัวเรือน 182 ครัวเรือน
- 4) บ้านเด่นยางมูล หมู่ที่ 12 มีจำนวนครัวเรือน 156 ครัวเรือน
- 5) บ้านหนองนา หมู่ที่ 13 มีจำนวนครัวเรือน 200 ครัวเรือน
- 6) บ้านเด่นทรายมูล หมู่ที่ 14 มีจำนวนครัวเรือน 186 ครัวเรือน
- 7) บ้านแม่หละ หมู่ที่ 17 มีจำนวนครัวเรือน 74 ครัวเรือน
- 8) บ้านศรีดอนไชย หมู่ที่ 21 มีจำนวนครัวเรือน 248 ครัวเรือน
- 9) บ้านไชยวงศ์ยา หมู่ที่ 22 มีจำนวนครัวเรือน 190 ครัวเรือน
- 10) บ้านพระบาทพัฒนา หมู่ที่ 23 มีจำนวนครัวเรือน 74 ครัวเรือน

3.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ศึกษาในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม ตั้งอยู่ในเขตตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน พื้นที่มีลักษณะเป็นที่สูงชัน มีภูเขาล้อมรอบ เป็นที่ไหลเอวที่มีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น ที่ราบบันได ที่ราบลุ่มน้ำ ที่มีความชันน้อยกว่าร้อยละ 35 ลอนหน้าดินค่อนข้างตื้น บางแห่งลึกลงไปประมาณ 50 เซนติเมตร เป็นชั้นหินศิลาแลงที่ใช้ในการก่อสร้าง ป่าไม้เป็นป่าเต็งรัง ป่าแพะ ขึ้นอยู่ตามเชิงเขา ความสูงของภูเขาตั้งแต่ 500-800 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้เป็นร่องลึกทำให้เกิดเป็นลำห้วยต่าง ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นต้น เหมาะสำหรับการเกษตร ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้มมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอเถลิง จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลคงคำ จังหวัดลำพูน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลแม่ลาน จังหวัดลำพูน

3.1.3 ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูกาลในรอบปีมีลักษณะภูมิอากาศในบริเวณพื้นที่โดยทั่วไปจะเป็นแบบร้อนชื้นสลับแล้ง ในปีหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม – เดือนมิถุนายน

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม – เดือนตุลาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน – เดือนกุมภาพันธ์

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 962.4 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี 26.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน 29.9 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดในเดือนธันวาคม 21.1 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยรวมทั้งปี ร้อยละ 71.3 การระเหยและการคายน้ำทั้งปีเท่ากับ 1,438 มิลลิเมตร (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม, 2553)

3.1.4 ทรัพยากรดิน

ลักษณะดินในบริเวณพื้นที่โครงการ เป็นดินร่วนและดินเหนียว มีการระบายน้ำดี ปริมาณอินทรีย์ หรือเหล็กออกไซด์สูง ปริมาณของธาตุที่มีคุณสมบัติเป็นต่างค่า มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลาง ดินเป็นดิน reddish – brown lateustic เกิดจากการสลายตัวอยู่กับที่ของหินพวก intermediate และ basic rock

3.1.5 ทรัพยากรน้ำ

กรมชลประทานร่วมกับสำนักงานพัฒนาที่ดินที่สูง สร้างฝายเก็บน้ำที่ไหลจากต้นน้ำบนภูเขา และต่อท่อลงมากระจายตามจุดต่างๆ หลายจุด ซึ่งต้นน้ำอยู่ห่างจาก ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม 3 กิโลเมตร ปริมาณน้ำเพียงพอ ต่อการเพาะปลูกเฉพาะในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ในฤดูหนาวและฤดูร้อนพื้นที่แห่งนี้ จึงประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม ได้หาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยได้มีการแต่งตั้งคณะทำงาน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้มขึ้น เพื่อระดมความเห็นในการหาวิธีการแก้ไขปัญหาคาดแคลนน้ำ โดยมีเกษตรจังหวัดลำพูน หรือผู้ประสานงาน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม เป็นประธาน คณะทำงาน ผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ร่วมเป็นคณะทำงาน และหัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม ทำหน้าที่เป็นเลขานุการคณะทำงาน โดยสร้างอ่างเก็บน้ำโครงการ

พระราชดำริ 3 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำแม่ลอง มีปริมาณความจุ 1.1 ล้าน ลูกบาศก์เมตร อ่างเก็บน้ำแม่ปุ
น้อย มีปริมาณความจุ 0.48 ล้าน ลูกบาศก์เมตร อ่างเก็บน้ำแม่ปุหลวง มีปริมาณความจุ 0.23 ล้าน
ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ยังมี สระเก็บน้ำจำนวน 3 สระ ขนาดความจุสระละ 40,000 ลูกบาศก์
เมตร ฝ่ายท่อน้ำห้วยดืม และฝ่ายป่าขุย (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยดืม, 2553)

แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยดืม คือ ห้วยแม่
ลองไหลผ่านทางด้านใต้ของพื้นที่ ห้วยแม่ปุไหลผ่านทางตอนเหนือของพื้นที่ ห้วยแม่หละไหลผ่าน
ทางตะวันออกของพื้นที่ ห้วยดืมไหลผ่านทางตอนกลางของพื้นที่

3.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาท
ห้วยดืม ประกอบด้วย โครงสร้างของครัวเรือน ลักษณะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน
สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ระบบการผลิตทางการเกษตรและต้นทุนผลตอบแทนจากการผลิต
พืชของครัวเรือน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง

จากการสำรวจ หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาท
ห้วยดืมส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 95.9) มีอายุเฉลี่ย 45.26 ปี มีสถานภาพของหัวหน้าครัวเรือน
ส่วนใหญ่สมรสแล้ว (ร้อยละ 97.3) และหัวหน้าครัวเรือนบางส่วนเป็นหม้าย (ร้อยละ 4.1) ส่วน
ลักษณะของเชื้อชาติของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง (ร้อยละ 76.7) และเป็นไทย
เหนือ (ร้อยละ 23.3) เมื่อพิจารณาทางด้านศาสนาพบว่า หัวหน้าครัวเรือนทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ
ในด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา (ร้อยละ 58.9) รองลงมาคือจบ
การศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 24.7) และมีหัวหน้าครัวเรือนบางส่วนที่ยังสามารถอ่านออก
เขียนภาษาไทยได้บ้างอีกเล็กน้อย (ร้อยละ 9.6) การพิจารณาอาชีพหลักของหัวหน้าครัวเรือน ส่วน
ใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ (ร้อยละ 56.2) รองลงมาคือ การทำไร่และทำนา (ร้อยละ 30.1) ส่วนอาชีพ
รองส่วนใหญ่คือ รับจ้างในภาคเกษตร (ร้อยละ 60.3) และรับจ้างนอกภาคเกษตร (ร้อยละ 15.1)
(รายละเอียดแสดงดังตาราง 3.1 และตาราง 3.2)

ตาราง 3.1 ลักษณะทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
อายุเฉลี่ย (ปี)	45.26	
เพศ		
ชาย	70	95.9
หญิง	3	4.1
สถานภาพ		
สมรส	71	97.3
หม้าย	2	2.7
เชื้อชาติ		
ไทยเหนือ	17	23.3
กะเหรี่ยง	56	76.7
ศาสนา		
พุทธ	73	100
การศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	43	58.9
อ่านออกเขียนภาษาไทยได้	7	9.6
ระดับประถมศึกษา	18	24.7
ระดับมัธยมศึกษา	4	5.5
ระดับอาชีวศึกษา	0	0
ระดับปริญญาตรี	1	1.4

ที่มา: จากการสำรวจ

ตาราง 3.2 อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
ทำไร่	41	56.2
ทำนา	1	1.4
ทำไร่/ทำนา	22	30.1
ทำสวนผลไม้	3	4.1
รับจ้างในภาคเกษตร	3	4.1
รับจ้างนอกภาคเกษตร	2	2.7
รับราชการ	1	1.4
อาชีพรอง		
ทำไร่	9	12.3
ทำนา	2	2.7
ทำสวนผลไม้	5	6.9
รับจ้างในภาคเกษตร	44	60.3
รับจ้างนอกภาคเกษตร	11	15.1
ค้าขาย	2	2.7

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

ครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม มีสมาชิกครัวเรือนโดยเฉลี่ย 5.05 คน อยู่ในวัยแรงงาน (อายุ 15-60 ปี) โดยเฉลี่ย 3.32 คน เป็นชาย 1.82 คน เป็นหญิง 1.49 คน และอยู่นอกวัยแรงงาน (ต่ำกว่า 15 ปี และอายุมากกว่า 60 ปี) โดยเฉลี่ย 1.74 คน เป็นชาย 1.12 คน และเป็นหญิง 0.62 คน

ตาราง 3.3 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน/ครัวเรือน)	
ทั้งหมด	5.05
ชาย	2.95
หญิง	2.11
วัยแรงงาน (คน/ครัวเรือน)	
ทั้งหมด	3.32
ชาย	1.82
หญิง	1.49
นอกวัยแรงงาน (คน/ครัวเรือน)	
ทั้งหมด	1.74
ชาย	1.12
หญิง	0.62

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.3 สถานภาพการทำงานของสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง

ครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้มมีสมาชิกที่เป็นแรงงานภาคเกษตรในครัวเรือนโดยเฉลี่ย 2.95 คน โดยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกที่ทำการเกษตรในครัวเรือนและรับจ้างในภาคเกษตรเฉลี่ย 1.23 คน รองลงมาทำการเกษตรในครัวเรือนและรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 0.93 คน ทำการเกษตรในครัวเรือนเท่านั้นเฉลี่ย 0.60 คน และมีสมาชิกครัวเรือนบางส่วนที่ทำงานนอกภาคเกษตร 0.11 คน ส่วนสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้ทำงานเฉลี่ย 1.96 คน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงานเนื่องมาจากยังเรียนหนังสือโดยเฉลี่ย 1.19 คน รองลงมาคือเป็นเด็กเล็กเฉลี่ย 0.55 คน (รายละเอียดแสดงในตาราง 3.4)

ตาราง 3.4 สถานภาพการทำงานของสมาชิกครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน
แรงงานเกษตร	2.95
ทำการเกษตรในครัวเรือนเท่านั้น	0.60
ทำการเกษตรในครัวเรือนและรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตร	0.93
ทำการเกษตรในครัวเรือนและรับจ้างในภาคเกษตร	1.23
ทำการเกษตรในครัวเรือนและรับจ้างนอกภาคเกษตร	0.23
ประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่เกษตร	0.11
ไม่ได้ทำงาน	1.96
เนื่องจากเป็นเด็กเล็ก	0.55
เนื่องจากเรียนหนังสือ	1.19
เนื่องจากชรา	0.17
เนื่องจากเป็นแม่บ้าน	0.07

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.4 ขนาดและการถือครองที่ดิน

ครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ศึกษามีที่ดินทั้งหมดเฉลี่ย 19.39 ไร่ต่อครัวเรือน โดยเป็นที่อยู่อาศัย 0.72 ไร่ต่อครัวเรือน และเป็นที่ดินเพื่อการเกษตรเฉลี่ย 18.67 ไร่ต่อครัวเรือน การถือครองส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง (ร้อยละ 89) รองลงมาเป็นที่ดินที่ได้ทำกินฟรี (ร้อยละ 6.9) และเป็นที่ดินเช่า (ร้อยละ 4.1) ซึ่งการได้มาของที่ดินส่วนใหญ่ได้รับมาจากมรดก (ร้อยละ 51.7) รองลงมาเป็นที่ดินที่ซื้อมา (ร้อยละ 30.6) ที่เหลือเป็นที่ดินที่ได้มาจากการจับจอง (ร้อยละ 17.7) โดยที่ดินส่วนใหญ่ที่ถือครองเป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ (ร้อยละ 75.5) รองลงมาเป็นที่ดินที่มีโฉนด (ร้อยละ 15.4) นส.3 (ร้อยละ 3.8) สปก. (ร้อยละ 2.4) สทก. (ร้อยละ 1.9) และนส.3ก (ร้อยละ 1)

ตาราง 3.5 ขนาดและการถือครองที่ดินของครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน
พื้นที่ถือครอง (ไร่/ครัวเรือน)	19.39
ที่อยู่อาศัย	0.72
พื้นที่การเกษตร	18.67
ที่น่าน้ำฝน	1.09
ที่ไร่น้ำฝน	17.58
เอกสิทธิ์ในที่ดินของตนเอง (ร้อยละ)	
โฉนด	15.4
นส.3ก	1.0
นส.3	3.8
สทก.	1.9
สปก.	2.4
ไม่มี	75.5
การได้มาซึ่งที่ดินของตนเอง (ร้อยละ)	
จับจอง	17.7
ซื้อ	30.6
มรดก	51.7
ลักษณะการถือครองที่ดิน (ร้อยละ)	
ที่ดินตนเอง	89.0
ที่เช่า	4.1
ที่ได้ทำกินฟรี	6.9

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.5 ระบบการเพาะปลูกพืชของครัวเรือนตัวอย่าง

จากการสำรวจการเพาะปลูกเป็นรายพืชของครัวเรือนตัวอย่าง ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม ในปีการผลิต 2552/53 พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างมีการเพาะปลูกข้าวเหนียวนาปีเฉลี่ย 3.29 ไร่ต่อครัวเรือน ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 10.07 ไร่ต่อครัวเรือน ปลูกถั่วเขียว 10.13 ไร่ต่อครัวเรือน ปลูกกระเทียม 4.31 ไร่ต่อครัวเรือน ปลูกหอมแดง 3.50 ไร่ต่อครัวเรือน ปลูกมันสำปะหลัง 4.85 ไร่ต่อครัวเรือน และปลูกลำไย 7.69 ไร่ต่อครัวเรือน

ตาราง 3.6 การเพาะปลูกพืชของครัวเรือนตัวอย่าง

พืช	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	พื้นที่ปลูกรวม	เฉลี่ยต่อครัวเรือน
ข้าวเหนียวนาปี	28	92	3.29
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	84	846	10.07
ถั่วเขียว	31	314	10.13
กระเทียม	13	56	4.31
หอมแดง	5	17.5	3.50
มันสำปะหลัง	17	82.5	4.85
ลำไย	13	100	7.69

ที่มา: จากการสำรวจ

การศึกษาระบบการเพาะปลูกพืชของครัวเรือนตัวอย่าง โดยการสำรวจด้วยแบบสอบถามทางการผลิตจำนวน 73 ครัวเรือน พบว่า พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของพื้นที่ศึกษาเป็นที่น้ำฝนทั้งหมด กิจกรรมการผลิตพืชของครัวเรือนตัวอย่างในฤดูฝน (เดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม) จะสามารถปลูกข้าวเหนียวนาปีในพื้นที่นา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และลำไยในพื้นที่ไร่ และช่วงฤดูแล้ง (เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน) ในพื้นที่ไร่ครัวเรือนตัวอย่างสามารถผลิต ถั่วเขียว และมันสำปะหลัง ซึ่งมันสำปะหลังจะมีอายุการผลิตตลอดปี ส่วนในพื้นที่น่าน้ำฝนครัวเรือนตัวอย่างสามารถผลิต กระเทียม และหอมแดง

ตาราง 3.7 ระบบการเพาะปลูกพืชของครัวเรือนตัวอย่าง

ระบบพืช	เดือน											
	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.
ข้าวเหนียวนาปี												
ข้าวเหนียวนาปี, กระเทียม												กระเทียม
ข้าวเหนียวนาปี, หอมแดง												หอมแดง
ข้าวเหนียวนาปี, กระเทียม, หอมแดง												กระเทียม/หอมแดง
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์												
ถั่วเขียว, ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์												ถั่วเขียว
มันสำปะหลัง												
ลำไย												

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.6 ต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกพืช

การศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม โดยข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้มาจากการสำรวจและเก็บข้อมูลเกษตรกรตัวอย่างเป็นรายพืชในปีการเพาะปลูก 2552-2553 ได้แก่ ข้าวเหนียวนาปี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเขียว กระเทียม หอมแดง มันสำปะหลัง และผลิตสวนลำไย ซึ่งข้อมูลการผลิตของข้าวเหนียวนาปี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กระเทียม และหอมแดงบางส่วนได้มาจาก ข้อมูลที่เก็บรวบรวมโดย โครงการเครือข่ายวิจัยและพัฒนาาระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (ครส.) “การจัดที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเกษตรให้เหมาะสมกับหลายวัตถุประสงค์” ของ ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การศึกษาคำนึงถึงรายได้และต้นทุนในการผลิตพืชแต่ละชนิดเพื่อใช้ในการตัดสินใจเลือกพืชที่เหมาะสมกับการผลิต โดยมีรายละเอียดของต้นทุนการผลิตได้แก่ ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ยคอก ค่าปุ๋ยเคมี ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงานในการทำกิจกรรมการผลิตต่างๆ รวมไปถึงปริมาณผลผลิต ราคาผลผลิต และผลตอบแทนจากการทำกิจกรรมการผลิตพืชต่างๆ ดังแสดงรายละเอียดในตาราง 3.8

จากการสำรวจการผลิตข้าวเหนียวนาปี พันธุ์สันป่าตอง (เบอร์ 4) จำนวน 29 ตัวอย่าง พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ย 678.96 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่จะเก็บผลผลิตข้าวเหนียวนาปีไว้บริโภคในครัวเรือน 649.94 กิโลกรัมต่อไร่ และผลผลิตที่ขายมีเพียง 29.02 กิโลกรัมต่อไร่ เท่านั้น ราคาเฉลี่ย 6.67 บาทต่อกิโลกรัม มีต้นทุนเงินสดเท่ากับ 2,685.56 บาทต่อไร่ และเมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิเท่ากับ 1,843.10 บาทต่อไร่

การผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พันธุ์ 888 จากการสำรวจเกษตรกรตัวอย่างจำนวน 84 ตัวอย่าง พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ย 871.02 กิโลกรัมต่อไร่ ซึ่งเกษตรกรจะนำผลผลิตขายทั้งหมดในราคาเฉลี่ย 5.8 บาทต่อกิโลกรัม และมีต้นทุนเงินสดเท่ากับ 2,780.94 บาทต่อไร่ เมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิเท่ากับ 2,272.52 บาทต่อไร่

การสำรวจการผลิตถั่วเขียว พันธุ์กำแพงแสน จำนวน 31 ตัวอย่าง พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ย 85.53 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรนำผลผลิตที่ได้ทั้งหมดขายในราคาเฉลี่ย 20.29 บาทต่อกิโลกรัม มีต้นทุนเงินสดในการผลิตเท่ากับ 1,032.49 บาทต่อไร่ และเมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิเท่ากับ 696.88 บาทต่อไร่ ในการผลิตถั่วเขียวเกษตรกรนิยมผลิตจำนวนมาก เพราะถือว่าการผลิตเพื่อช่วยในการบำรุงดินมากกว่าที่จะเป็นพืชเศรษฐกิจ

การสำรวจการผลิตกระเทียมจำนวน 13 ตัวอย่าง พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ย 2,123.44 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรตัวอย่างจะเก็บผลผลิตกระเทียมไว้บริโภคในครัวเรือนหรือแบ่งให้ญาติ

จำนวน 28.16 กิโลกรัมต่อไร่ และผลผลิตกระเทียมขายเท่ากับ 2,095.28 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาเฉลี่ย 13 บาทต่อกิโลกรัม และมีต้นทุนการผลิตเท่ากับ 11,138.60 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิเท่ากับ 16,466.12 บาทต่อไร่

จากการสำรวจเกษตรกรตัวอย่างที่ทำการผลิตหอมแดงจำนวน 5 ตัวอย่าง พบว่า เกษตรกรมีผลผลิตหอมแดงเฉลี่ย 3,921 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรตัวอย่างเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งให้ญาติจำนวน 29.58 กิโลกรัมต่อไร่ ที่เหลือทั้งหมดนำมาขายในราคาเฉลี่ย 7.60 บาทต่อกิโลกรัม โดยมีต้นทุนในการผลิตเท่ากับ 9,948.90 บาทต่อกิโลกรัม และเมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิเท่ากับ 19,850.70 บาทต่อไร่

จากการสำรวจการผลิตมันสำปะหลัง พันธุ์ระยอง 5 จำนวน 17 ตัวอย่าง พบว่าเกษตรกรมีผลผลิตเฉลี่ย 4,010.28 กิโลกรัมต่อไร่ ซึ่งเกษตรกรตัวอย่างจะนำผลผลิตมันสำปะหลังทั้งหมดขายในราคาเฉลี่ย 1.53 บาทต่อกิโลกรัม และเมื่อพิจารณารายได้สุทธิเฉลี่ยรายปี (annual equivalent value: AEV) (Klemperer, 1996) ของการผลิตมันสำปะหลังที่มีอายุของต้นกล้าที่ซื้อสามารถใช้งานได้เพาะปลูกได้ระยะเวลา 3 ปี ต้นทุนในการผลิตเป็นต้นทุนผันแปรที่เป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลและค่าแรงงาน เท่ากับ 3,121.71 บาท ทราบว่าการปลูกกล้าโยของเกษตรกรตัวอย่างในพื้นที่ศึกษามีรายได้สุทธิ 3,014.02 บาทต่อไร่ต่อปี

ในการสำรวจการผลิตลำไยของเกษตรกรตัวอย่างจำนวน 13 ตัวอย่าง พบว่าลำไยจะให้ผลผลิตเมื่ออายุเฉลี่ย 5.46 ปี เกษตรกรตัวอย่างจะได้รับผลผลิตลำไยเฉลี่ย 242.86 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรตัวอย่างจะเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งให้ญาติจำนวน 2.06 กิโลกรัมต่อไร่ ส่วนที่เหลือทั้งหมด 240.80 กิโลกรัมต่อไร่ นำมาขายในราคาเฉลี่ย 9.31 บาทต่อกิโลกรัม และเมื่อพิจารณารายได้สุทธิเฉลี่ยรายปี (annual equivalent value: AEV) (Klemperer, 1996) ของการผลิตลำไยที่มีอายุของต้นลำไยในระยะเวลา 30 ปี ต้นทุนในการผลิตเป็นต้นทุนผันแปรที่เป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลและค่าแรงงาน เท่ากับ 815.11 บาท ทราบว่าการปลูกลำไยของเกษตรกรตัวอย่างในพื้นที่ศึกษามีรายได้สุทธิ 1,426.74 บาทต่อไร่ต่อปี

ตาราง 3.8 ต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกพืชของครัวเรือนตัวอย่าง

ชนิดพืช	ผลผลิต (กก./ไร่)		ราคา (บาท/กก.)	ต้นทุนเงินสด (บาท/ไร่)	รายได้เหนือต้นทุน เงินสด (บาท/ไร่)
	บริโภค	ขาย			
ข้าวเหนียวนาปี	649.94	29.02	6.67	2,685.56	1,843.10
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	0	871.02	5.80	2,780.94	2,272.52
ถั่วเขียว	0	85.53	20.29	1,032.49	696.88
กระเทียม	28.16	2,095.28	13	11,138.60	16,466.12
หอมแดง	29.58	3,891.42	7.60	9,948.90	19,850.70
มันสำปะหลัง	0	4,010.28	1.53	3,121.71	3,014.02
ลำไย	2.06	240.80	9.31	815.11	1,426.74

ที่มา: จากการสำรวจ

โดยช่องทางการจำหน่ายผลผลิตพืชของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง ได้แก่ พ่อค้าคนกลาง มารับซื้อที่ไร่ พ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน พ่อค้าคนกลางในอำเภอ และโรงงานในอำเภอ

3.2.7 รายได้และแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่าง

การสำรวจครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 73 ครัวเรือน โดยรายได้จากการสำรวจครัวเรือนตัวอย่าง ในพื้นที่ศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงพระบาทห้วยต้ม พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิต่อปีสูงสุดมีรายได้ 190,570 บาทต่อปี ครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิต่ำสุดมีรายได้ 23,310 บาทต่อปี โดยครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้มาจากการเพาะปลูกพืชสูงสุดมีรายได้ 144,130 บาทต่อปี และครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ต่ำสุดที่ 1,700 บาทต่อปี ส่วนครัวเรือนตัวอย่างมีรายได้นอกภาคเกษตรมีจำนวน 69 ครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้มาจากการรับจ้างจำนวน 64 ครัวเรือน ซึ่งมีครัวเรือนตัวอย่างได้รับรายได้สูงที่สุด 36,500 บาทต่อปี ครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับรายได้ต่ำสุดที่ 5,000 บาทต่อปี และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของรายได้ 4,846.48 บาท รองลงมาคือมีรายได้มาจากการทำหัตถกรรม ซึ่งมีครัวเรือนตัวอย่างได้รับรายได้สูงที่สุด 46,800 บาทต่อปี ครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับรายได้ต่ำสุดที่ 1,000 บาทต่อปี และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 11,598.20 บาท และครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับเงินเดือนมีจำนวนน้อยสุดจำนวน 3 ครัวเรือน โดยครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับเงินเดือนมีรายได้สูงสุด 120,000 บาทต่อปี ครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับรายได้ต่ำสุด 5,000 บาทต่อปี และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 57,671.60 บาท รายละเอียดแสดงในตาราง 3.8

เมื่อพิจารณารายได้และแหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือนตัวอย่างเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี แสดงในตาราง 3.9 พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างมีรายได้สุทธิต่อปีจำนวน 63,414.67 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งได้มาจากการประกอบอาชีพเกษตร เป็นรายได้สุทธิ 45,932.21 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 72) และเป็นรายได้ที่มาจากนอกภาคเกษตร 17,482.47 บาทต่อปี (ร้อยละ 28) โดยแหล่งที่มาของรายได้นอกภาคเกษตร ครัวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้นอกภาคเกษตรมาจากการรับจ้างจำนวน 9,993.42 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 57.16) รองลงมาคือจากการทำหัตถกรรม 2,538.36 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 14.52) เงินเดือน 2,463.01 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 14.09) ลูกหลานส่งมาให้จำนวน 1,602.74 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 9.17) ค่าขาย 624.66 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 3.57) และรายได้จากการเก็บของป่าขาย 206.27 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 1.49)

ตาราง 3.9 รายได้และแหล่งที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรของครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน ครัวเรือน	สูงสุด (บาท)	ต่ำสุด (บาท)	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน
รายได้สุทธิต่อปี	73	190,570	23,310	30,898.30
รายได้จากการเพาะปลูกพืช	73	144,130	1,700	27,365.57
รายได้นอกภาคเกษตร	69	120,000	2,000	19,186.58
ค่าขาย	6	16,000	3,600	5,145.87
รับจ้าง	64	36,500	5,000	4,846.48
หัตถกรรม	19	46,800	1,000	11,598.20
เก็บของป่าขาย	10	3,000	1,000	737.86
ลูกหลานส่งเงินมาให้	8	30,000	3,000	11,249.60
รับเงินเดือน	3	120,000	5,000	57,671.60

ที่มา: จากการสำรวจ

ตาราง 3.10 รายได้และแหล่งที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีของครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
รายได้สุทธิต่อปี (เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี)	63,414.67	100
รายได้จากการเพาะปลูกพืชสุทธิ	45,932.21	72
รายได้้นอกภาคเกษตรสุทธิ	17,482.47	100
ค้าขาย	624.66	3.57
รับจ้าง	9,993.42	57.16
หัตถกรรม	2,538.36	14.52
เก็บของป่าขาย	206.27	1.49
ลูกหลานส่งเงินมาให้	1,602.74	9.17
รับเงินเดือน	2,463.01	14.09

ที่มา: จากการสำรวจ

3.2.8 การกู้ยืมเงินและแหล่งกู้ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่าง

จากการสำรวจการกู้ยืมเงินและแหล่งที่มาของครัวเรือนตัวอย่าง พบว่า ครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่มีการกู้ยืม (ร้อยละ 84.9) โดยครัวเรือนมีการกู้ยืมเฉลี่ยจำนวน 29,145 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และแหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนตัวอย่างมาจากกองทุนหมู่บ้านจำนวนเฉลี่ย 10,887 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 37.4) รองลงมาคือ กู้จาก ธกส. จำนวน 7,742 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 26.6) กู้จากญาติจำนวน 4,565 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 15.7) กู้จากเพื่อนบ้านจำนวน 2,968 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 10.2) กู้จากธนาคารพาณิชย์จำนวน 1,774 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 6.1) กู้จากสหกรณ์การเกษตรจำนวน 806 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 2.8) และส่วนที่เหลือกู้มาจากพ่อค้า (ร้อยละ 1.4)

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่างดังแสดงในตาราง 3.11 พบว่าการกู้เงินส่วนใหญ่ของครัวเรือนตัวอย่างมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการเกษตร (ร้อยละ 87.8) รองลงมาคือเพื่อทำการเกษตรและใช้จ่ายในครัวเรือน (ร้อยละ 11.1) และกู้เพื่อซื้อที่ดิน (ร้อยละ 1.1)

ตาราง 3.11 การกู้ยืมเงินและจำนวนเงินกู้ตามแหล่งกู้ของครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน	ร้อยละ
การกู้ยืมเงิน (คน)	73	100
ไม่ได้กู้	11	15.1
กู้	62	84.9
จำนวนเงินกู้เฉลี่ย (บาท)	29,145	100
จำนวนเงินกู้ตามแหล่งกู้ (บาท)		
ญาติ	4,565	15.7
เพื่อนบ้าน	2,968	10.2
พ่อค้า	403	1.4
กองทุนหมู่บ้าน	10,887	37.4
ธกส.	7,742	26.6
ธนาคารพาณิชย์	1,774	6.1
สหกรณ์การเกษตร	806	2.8

ที่มา: จากการสำรวจ

ตาราง 3.12 วัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินของครัวเรือนตัวอย่าง

รายการ	จำนวน (บาท)	ร้อยละ
รวม	29,145	100
ทำการเกษตร	25,589	87.8
ทำการเกษตรและใช้ในครัวเรือน	3,235	11.1
ซื้อที่ดิน	321	1.1

ที่มา: จากการสำรวจ